

УДК 330.3; 336.7; 338

JEL classification: E1, E4, E5, O1, O3

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.02.093>

Ольга ВЛАДИМИР,

кандидат економічних наук,

доцент, докторант,

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,

вул. Руська, 56, м. Тернопіль, 46001, Україна

e-mail: olhavlada@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-1244-101X

БАНКІВСЬКИЙ ТА РЕАЛЬНИЙ СЕКТОРИ – КЛЮЧОВІ СКЛАДОВІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Владимир О. Банківський та реальний сектори – ключові складові розвитку національної економіки. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 2. С. 93–107. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.02.093>

Vladymyr O. Bankivskyi ta realnyi sektory – kliuchovi skladovi rozvytku natsionalnoi ekonomiky [Banking and real sectors as key components of the national economic development] *The Herald of Ternopil National Economic University*. 2020. Vol. 2. P. 93–107. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.02.093>

Анотація

Вступ. Розвиток національної економіки залежить від багатьох умов – економічних, політичних, правових, соціокультурних тощо. Проте особлива роль відводиться реальному сектору, де створюються товари та послуги та банківському, який забезпечує обслуговування суб'єктів господарювання, акумулювання тимчасово вільних коштів, формування та перелив капіталів, стабілізація національної грошової одиниці. Тому стаття присвячена аналізу показників розвитку реального та банківського секторів економіки України.

Мета дослідження. Метою дослідження є розкриття сучасного стану розвитку реального та банківського секторів як основних складових розвитку національної економіки України.

Методи. В процесі написання статті застосовувались методи збору та систематизації даних, аналізу та порівняння, а також графічний метод.

Результати. На основі аналізу виявлено основні проблеми розвитку національної економіки та розкрито причини їхнього виникнення. Відображено взаємну та причинно-наслідкову залежність між розвитком банківської системи України та реальним сектором економіки. Проаналізовано структуру та динаміку розвитку

© Ольга Владимир, 2020.

національної економіки України в галузевому розрізі. Розкрито основні джерела фінансування основного капіталу суб'єктів господарювання. Виявлено низьку складову інноваційного розвитку вітчизняних підприємств. Висвітлено проблеми зменшення доходів населення та зниження їхньої купівельної спроможності, а відтак спроможності до формування заощаджень. Розкрито основні проблеми розвитку банківського сектору, які стосуються капіталізації банків, зниження їхньої ліквідності, погіршення структури кредитного портфеля, зменшення ресурсної бази для проведення кредитування суб'єктів господарювання, суттєвого скорочення депозитів. Проаналізовано динаміку зменшення золотовалютних запасів Національного банку України. Розглянуто основні причини девальвації національної грошової одиниці відносно долара США. Здійснено огляд монетарних інструментів Національного банку України, спрямованих на регулювання економіки. Виявлено проблемність застосування політики таргетування з метою стабілізації курсу національної грошової одиниці України.

Перспективи. Обґрунтовано доцільність дослідження проблеми, а також проблематики координації структурної перебудови національного виробництва та формування збалансованої економіки із дотриманням відповідних принципів: експорту товарів завершеного виробництва; державного стимулювання створення замкнутого циклу виробництва; технологічного й інноваційного розвитку виробництва Національного банку та суб'єктів господарювання.

Ключові слова: реальний сектор, банківський сектор, національна економіка, Національний банк України, експорт, імпорт, інновації, кредити, обмінний курс, девальвація, таргетування.

Формул: 0, рис.: 2, табл.: 2, бібл.: 11.

Abstract

Olha VLADYMYR

BANKING AND REAL SECTORS AS KEY COMPONENTS OF THE NATIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

Introduction. National economic development depends on many conditions – economic, political, legal, socio-cultural etc. However, a special role is assigned to the real sector, where goods and services are created and banking, which provides servicing of business entities, accumulation of temporarily free funds, formation and flow of capital, stabilization of the national currency. Therefore, the article is devoted to the analysis of indicators of the real and banking sectors development of Ukrainian economy.

Purpose. The purpose of the research is disclosure the current state of the real and banking sectors as key components of the national economic development of Ukraine.

Methods. In the article methods of data's collecting and systematizing, analysis and comparison, as well as graphing method were used.

Results. Based on the analysis, the main problems of the national economic development have been identified and the causes of their emergence have been revealed. The mutual and cause-effect dependence between the development of the banking system of Ukraine and the real sector of the economy has been showed. The structure and dynamics of development of the national economy of Ukraine across industries have been analyzed.

The main sources of financing of fixed capital of business entities have been disclosed. The low component of innovation development of domestic enterprises has been revealed. The problems of reducing the incomes of the population and reducing their purchasing power, and hence the capabilities to form savings have been highlighted. Main problems of the banking sector development, which are related to the capitalization of banks, decrease of their liquidity, deterioration of the structure of the loan portfolio, reduction of the resource base for lending to business entities, and significant reduction of deposits have been revealed. The dynamics of reduction of gold and foreign exchange reserves of the National Bank of Ukraine has been analyzed. The main reasons for the devaluation of the national currency of Ukraine relative to the US dollar have been considered. The monetary instruments of the National Bank of Ukraine aimed at regulating the economy have been reviewed. The problem of application of the targeting policy with the purpose of stabilization of the exchange rate of the national currency of Ukraine had been revealed.

Discussion. *The necessity of structural reformation of national production and formation of balanced economy with the observance of the relevant principles has been substantiated: export of finished goods; state incentives to create a closed production cycle; technological and innovative production development. In order to stabilize the national economy and ensure its further development, the necessity of maintaining constant coordination, inter coherence and interaction between the Government, the National Bank and business entities has been substantiated.*

Keywords: *real sector, banking sector, national economy, National Bank of Ukraine, export, import, innovations, loans, currency exchange rate, devaluation, targeting.*

Formulas: 0, fig.: 2, tabl.: 2, bibl.: 11.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Національна економіка України, яка має великий промисловий потенціал, за роки свого становлення недостатньо розвивала технологічну складову, пов'язану із необхідністю великих інвестиційних затрат. Було обрано простий шлях, який забезпечив би отримання доходів: продаж продукції незавершеного виробництва, а не товарів завершеного циклу. Але країни, які є виробниками сировини, потрапляють у ризикову залежність від міжнародної кон'юнктури та динаміки розвитку і втрачають можливість контролю та миттєвого впливу на внутрідержавні економічні процеси. Воєнно-політична нестабільність останніх років призвела до зниження показників розвитку основних промислових галузей національної економіки та зумовила необхідність пошуку нових ринків збуту. Проблеми на сході країни та економічна нестабільність зумовили відплив іноземних інвестицій. Очевидним є й те, що стрімке зниження, починаючи з 2014 року, обсягів виробництва продукції промислового характеру є наслідком державної економічної політики, основним завданням якої було наповнення державного бюджету насамперед завдяки надходженням від промислового сектору без зосередження належної уваги на необхідності його структурної перебудови. Тому згорання значної частини раніше налагоджених міжнародних торговельних відносин, обумовлених воєнно-політичним конфліктом на сході, призвело до стабільного зниження результатів діяльності промислового сектору економіки, що відкинуло її за багатьма економічними показниками до рівня початку 2000-х років.

Банківська система, яка надчутливо реагує на зміни зовнішнього середовища (революцію, військові дії, зниження соціально-економічних показників), зазнала чималих втрат. До кризи у банківському секторі призвели як об'єктивні обставини, так і недостатньо продумана регулятивна політика Національного банку України. Проблеми у банківській системі почали виявлятися з кінця 2013 р. внаслідок загального зниження економічної активності в країні, яке призвело до скорочення активів банківських установ. Крім цього, проблема управління активами та пасивами банківського сектору загострилася внаслідок стрімкої девальвації національної валюти.

Аналіз досліджень і публікацій, де започатковано вирішення проблеми.

Економічна література містить значні напрацювання у сфері дослідження проблематики розвитку реального сектору економіки та банківської системи України. Розкриттю особливостей взаємодії банківських установ, суб'єктів господарювання та домашніх господарств присвятили свої праці такі науковці, як О. Барановський, О. Герасимова, О. Дзюблюк, А. Єпіфанов, О. Мороз та інші. Особливості провадження монетарної політики та її вплив на економічну активність суб'єктів господарювання та макроекономічні показники країни аналізують О. Береславська, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Федосов та інші.

Визначення невіршених раніше частин загальної проблеми. Постійні зміни зовнішньоекономічного середовища, а також наявні військово-політичні конфлікти формують кризові ситуації, що ведуть до загострення проблем розвитку реального сектору та дестабілізації грошово-кредитного ринку. Зазначені обставини обумовлюють необхідність пошуку нових моделей економічного розвитку країни, підходів у застосуванні регулятивного впливу з боку НБУ та налагодженні механізмів взаємодії банківського та реального секторів національної економіки.

Мета дослідження. Метою дослідження є розкриття сучасного стану розвитку реального та банківського секторів як основних складових розвитку національної економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економіка – це сфера життя суспільства, в якій на основі використання різноманітних ресурсів здійснюється виробництво товарів та послуг, обмін ними, розподіл та споживання. Сукупність галузей господарювання (матеріальне виробництво, торгівля, сфера нематеріальних послуг, сфера культури, науки, освіти), а також суб'єкти господарювання (промислові, комерційні та нефінансові підприємства, домашні господарства), органи державного управління та державні установи, що надають нефінансові послуги, формують реальний сектор економіки країни. Банківський сектор представлений банківською системою країни та сукупністю її елементів. Завдяки функціонуванню грошей здійснюється обмін, розподіл та споживання вироблених у реальному секторі економіки країни товарів та послуг, а завдяки банківським установам уможливується нагромадження та розподіл капіталу між суб'єктами господарювання, галузями економіки і країнами загалом. Завдяки взаємодії обох секторів економіки шляхом виконання сукупності економічних відносин, що виникають між банками та суб'єктами господарювання у процесі перерозподілу грошових коштів з метою забезпечення безперервності суспільного відтворення, реалізується дієвість механізму розвитку національної економіки.

Взаємозалежність банківського та реального секторів виявляється у таких моментах: зміна кредитної активності банків зумовлює відповідні зміни ділової активності суб'єктів господарювання; пожвавлення виробничої діяльності та збільшення рентабельності суб'єктів господарювання стимулює ефективність банківської діяльності, сприяє нагромадженню капіталів та покращенню структури кредитного портфеля; системні позитивні зміни в обох секторах впливають на зростання рівня ВВП; зниження ВВП, яке може супроводжуватися погіршенням макроекономічних показників (дестабілізацією обмінного курсу, інфляцією, зниженням ділової активності, зростанням заборгованості), веде до застосування регулятивного інструментарію з боку національного банку, який через регламентацію діяльності комерційних банків впливатиме на реальний сектор.

Залежно від специфіки функціонування банківського та реального секторів зокрема та особливостей побудови взаємовідносин між ними загалом визначається характер та тенденції розвитку національної економіки. Як уже зазначалось, національна економіка України характеризується як сировинна. Визначальними для ВВП галузями є такі: промисловість, торгівля та сільське господарство. «Промисловий сектор відіграє ключову роль в економіці України – його показники діяльності є основним фактором соціально-економічного розвитку. Добувна, харчова промисловість, енергетика та металургія домінують у промисловості – їхній сумарний внесок до загальної валової доданої вартості в промисловості становить понад 70%. За останні роки структура промислового виробництва дуже змінилася, що пояснюється загальним зниженням, а не структурними змінами. Машинобудування й добувна промисловість у 2018 р. зменшилися в загальній структурі на 13,9% порівняно з 2013 р., машинобудування – на 7%, легка промисловість – на 2,3%. Водночас протягом останніх років простежується зниження питомої ваги в структурі ВВП промисловості з 27,6% у 2010 р. до 25,7% у 2017 р., будівництва – з 3,7% до 2,7%, транспорту – із 12,7% до 7,6%. Натомість відчутно нарощується питома вага сільського господарства – з 8,2% у 2010 р. до 12,1% у 2017 р.» [1,2]. Загальне зниження економіки в кількісних показниках виробленої продукції зумовило зміни в загальній структурі формування доходу ВВП.

Якщо розглядати експортну діяльність, то основні показники у її структурі стосуються промислових галузей: «металургія (63,6% випущеної продукції експортується), машинобудування (51,9 %), легка промисловість (46,3 %), деревообробна промисловість (35,8 %), інші сектори експортують менше ніж 30% від свого випуску, ключовою промислово-експортною галуззю є металургія (23,4% від загального експорту). Україна за підсумками 2017 р. посіла 12 місце серед світових виробників сталі» [1].

Експерти стверджують, що уникненню економічного дефолту в країні посприяло «збільшення питомої ваги сільського господарства в загальній структурі ВВП із 8,4% у 2010 році до 11,9% у 2018 році» [2]. Але продукція сільськогосподарського виробництва характеризується низьким рівнем створення доданої вартості, що забезпечує повільні темпи зростання ВВП. Водночас вітчизняне сільськогосподарське виробництво залежне від імпорту. «Насіння, добрива, паливо, техніка – більшість із цих позицій імпортується, як результат, практично все зароблене відразу ж витрачається на закупівлю того, що потрібно для вирощування нового врожаю» [2]. Тому девальвація

не впливає на збільшення експорту, адже частина імпорту в продукції сільського господарства є дуже значною. Експорт товарів у 2018 р. становив 59,2 млрд дол. США. Цей показник збільшився завдяки значному постачанню зернових, олії й жирів та інтенсивному експорту м'ясо-молочної продукції. Імпорт товарів у 2018 р. становив 62,9 млрд дол. США. У річному вимірі темпи його зростання прискорилися, випереджаючи приріст експорту (табл. 1).

Водночас питома вага підприємств, що впроваджували інновації, скоротилась з 18% в 2000 р. до 13% в 2008 р., з 2009 р. намітилась певна тенденція щодо її зростання і у 2017 р. вона становила 16,2%. «Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової у 2000 р. становила 9,4% і до 2017 р. скоротилась до 0,7%» [3]. У структурі експорту країни 57% становить сировинна економіка, головні експортні галузі, такі як металургія, сільське господарство, хімічна промисловість і навіть галузь інформаційних технологій на 80% є сировинними. Зрозуміло, що це є наслідком низького рівня застосування інновацій вітчизняними підприємствами, низьких показників практичної реалізації наукових розробок, недостатніх обсягів та джерел фінансування інновацій.

Таблиця 1

Основні макроекономічні показники України

Роки	ВВП, млрд дол. США	Експорт товарів та послуг		Імпорт товарів та послуг		Зовнішній борг, млрд дол. США	Внутрішній борг, млрд дол. США	Рівень безробіття	Індекс інфляції
		млрд дол. США	% від ВВП	млрд дол. США	% від ВВП				
2010	136,4	63,2	50,7	66,2	53,7	34,8	19,5	8,8	9,1
2011	163,2	82,1	53,8	88,9	59,2	37,5	21,7	8,6	4,6
2012	175,8	82,3	50,9	91,4	59,3	38,7	25,8	8,1	0,8
2013	183,3	78,1	46,9	84,6	55,4	37,5	35,5	7,7	0,5
2014	131,8	65,4	49,2	60,8	53,2	38,8	31	9,7	24,9
2015	91	46,6	52,8	42,6	54,8	43,4	22	9,5	43,3
2016	93,3	44,9	49,3	44,5	55,5	45,6	27,3	9,7	12,4
2017	112,2	52,3	47,9	54,9	54,3	48,9	27,9	9,9	13,7
2018	130,8	59,2	45,2	62,9	53,8	50,5	29,6	9,1	9,8

Джерело: наведено за [6,7].

У 2016 р. з державного бюджету на фінансування інноваційної діяльності було виділено кошти у сумі «179 млн грн. (0,77%), тоді як власних коштів – у сумі 22 036 млн грн (94,86%), від іноземних інвесторів залучено 23,4 млн грн (0,1%) і інші джерела становили 991,1 млн грн (4,27%)» [3].

Щоб забезпечити довгострокове економічне зростання, необхідно розвивати інноваційну складову та впроваджувати високі технології, що дасть змогу також мінімізувати витрати ресурсів та енергії. Наприклад, «у ринково розвинених країнах 85–90% приросту ВВП забезпечується за рахунок виробництва та експорту наукомісткої продукції, застосування нових технологій; в Україні частка високотехнологічної

продукції становить менше 1% ВВП» [4]. Досвід «Швейцарії свідчить про те, що найважливішим фактором стабільності національної валюти є інноваційний розвиток економіки країни» [5].

Скорочення виробництва спричинило втрату можливості індексувати заробітну плату, призвело до скорочення працівників та зниження реальних доходів населення, більша частина якого перебуває за межею реальної бідності. Це також зумовило скорочення ділової активності. «Номінальна зарплата в грудні 2017 року становила 7140 грн, що на 35,5% вище, ніж відповідний показник попереднього року» [1]. Але, враховуючи рівень інфляції за останні роки та те, що національна економіка значно залежить від імпорту, рівень номінальної зарплати можна аналізувати і в доларах США. Отож, розмір середньої номінальної зарплати наприкінці 2017 року прирівнявся до 268 дол. США., що на 34,3% нижче, ніж відповідний показник 2013 року – 408 дол. США. Водночас у досліджуваному періоді «реальне зростання» заробітної плати становило 19,1%, а зростання цін на товари першої необхідності – від 17% до 70,5%. «Витрати, які можуть собі дозволити українці на продукти харчування, скоротилися за вказаний строк у 2,5 рази, на непродовольчі товари – в 2,5 рази (з 23,1 до 9,3 млрд дол США)» [1].

Як показала звітна інформація, «заборгованість із виплат зарплати за результатами 2017 року зросла до 2,36 млрд грн, що на 32,2% більше, ніж за 2016 рік. Ці показники корелюються з індексом промислового виробництва та свідчать про серйозні структурні проблеми в українській економіці» [1], які призвели до зниження можливостей заощадження. «Депозити домашніх господарств у банках скоротилися з 441 951 млн грн. у 2013 р. до 410 895 млн грн у 2015 р.» [6]. З 2016 р. нарощування вкладів домашніх господарств було відновлено і «на кінець 2019 року їх обсяг склав 576 130 млн грн» [6].

Щодо банківського сектору, то кризу в ньому спричинили як об'єктивні обставини, так і недостатньо продуманий регулятивний вплив з боку НБУ. Показники діяльності банківських установ засвідчили зростання кредитного дефіциту в результаті масового відпливу депозитів, обумовленого страхом вкладників втратити свої заощадження та зниженням рівня доходів громадян.

Оскільки з кінця 2013 р. показники ділової активності суб'єктів господарювання суттєво скоротилися, відповідно знизилися і темпи нарощування активних банківських операцій. Розмір активів банківських установ у 2017 р. становив 1 864 млрд грн, тобто зріс на 32% порівняно з 2013 р. Водночас основна частина депозитів банківських установ розміщена за кордоном (67% у 2017 р.) і обліковується в іноземній валюті, тому зростання банківських активів забезпечило стрімке девальвування національної валюти (від 2013 р. на 232%). Це також вплинуло на валютний банківський портфель. «Гривнева ж вартість депозитного портфелю у зв'язку з девальвацією та високою доларизацією економіки суттєво збільшилася, тоді як кредитний портфель швидко втрачав свою якість та перетворився в проблемні активи. Тому комерційні банки зіткнулися з потребою залучення ресурсів для формування резервів під проблемні кредити та відтоку коштів з вкладів населення і бізнесу» [2]. Загальний обсяг банківських депозитів у доларовому еквіваленті впродовж минулих чотирьох років скоротився на 57 млрд дол США. Недовіра до банківської системи і до держави в роки

війни та революції часто супроводжується зняттям депозитів, що дестабілізує впливає на діяльність банківських установ. З іншого боку, регулятивні дії НБУ обумовили ліквідацію 92 банків. Чимало вкладників втратило свої заощадження, отримавши лише гарантоване повернення депозитів у розмірі до 200 тис. грн від Фонду гарантування вкладів.

Банківські установи виявили свою неспроможність кредитувати реальне виробництва, обумовлену недостатністю залучених та вільних ресурсів. Зазвичай банки проводять кредитне обслуговування тих клієнтів, яким вдалося продовжувати власне виробництво і після переломного 2014 р. Два роки підряд банківська система втрачала ліквідність, проте адміністративні обмеження НБУ стримували цей процес. Критичність структури активів банківських установ України також обумовлена ' рівнем непрацюючих кредитів. «За даними НБУ станом на 01.01.2018 кредитний портфель українських банків становить 1,07 трлн грн (40 млрд дол США); 2013 р. – (117 млрд дол США). Водночас «у корпоративному портфелі діючих банків сума непрацюючих кредитів становить 620 млрд грн, або 58%» [6]. «Найбільш ризикованими галузями економіки, де спостерігається висока частина непрацюючих кредитів, є: добувна промисловість – 83%, будівництво – 79%, хімічна промисловість – 69%, машинобудування – 64%, металургія – 63%» [1]. Динаміка сукупних наданих кредитів у розрізі галузей економіки відповідає тенденціям розвитку реального сектору економіки: основна частка кредитів направлена у гуртову та роздрібну торгівлю і промисловість, водночас кредитування інновацій (науки, технічної діяльності та освіти) є мізерним (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка зміни сукупності виданих кредитів щодо галузей економіки (2013–2015, бер. 2019), млн грн [6]

Лише незначна частка банківського кредитування спрямовується на оновлення основних фондів підприємств. З 2015 р. частка кредитів, направлених в основний

капітал, становить менше 1% від ВВП (табл. 2). Диспропорції у галузевій структурі та обсяги наданих банківських кредитів свідчать про гостру потребу реальної економіки у фінансових ресурсах.

Згідно з міжнародними оцінками «Україна є країною з найбільшим історичним світовим максимумом частки NPL (непрацюючих кредитів) – 56,2% (агентство Moody's визнало рівень NPL в Україні найвищим з-поміж країн СНД і Східної Європи). За підсумками 2013 року частина проблемних кредитів у банках становила 7,7%» [2]. Відповідно однією із головних загроз, що впливають на стійкість банківського сектору та можуть спровокувати нову хвилю банківської кризи, є високий ступінь непрацюючих кредитів. Зазначимо, що з «проблемою зменшення статутного капіталу у 2014–2018 рр. насамперед зіткнулися банки з національним капіталом; скорочення сягнуло майже 61 млрд грн» [2].

Відповідно до ст. 99 «Конституції України» основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності національної грошової одиниці» [9]. Для її досягнення регулятор застосовує монетарні інструменти: валютні інтервенції, дисконтну політику, девізну політику тощо.

Таблиця 2

**Показники діяльності банківських установ та підприємств
реального сектору економіки**

Роки	Інвестиції в основний капітал, здійснені шляхом банківського кредитування				Обсяг банківського кредитування, % від ВВП	Середньо-зважена річна процентна ставка за кредитами	Рентабельність операційної діяльності підприємств
	млн грн	% від загального обсягу інвестицій	% від обсягу банківського кредитування	% від ВВП			
2010	20611,2	13,7	2,81	1,9	67,69	14,3	4,0
2011	37436,4	17,9	4,67	2,84	60,89	15,5	5,9
2012	42526,9	16,1	5,2	3,01	57,86	14,4	5
2013	36650,0	14,8	4,02	2,51	62,59	15,0	3,9
2014	17992,3	8,8	1,76	1,15	65,15	17,5	-4,1
2015	18299,5	7,3	1,86	0,92	49,59	15,9	1
2016	23249,5	7,1	2,33	0,97	41,91	14,6	7,4
2017	21826,9	5,3	2,14	0,73	34,08	13,1	8,8
2018	25208,0	3,0	2,93	0,71	24,16	14,7	4,5

Джерело: наведено за [6,7].

Облікова ставка НБУ і процеси, які відбуваються в макроекономіці, бюджетній сфері, грошово-кредитному та валютному ринку, є взаємозалежними та взаємообумовленими. Висока облікова ставка стимулює суб'єктів господарювання до розміщення коштів на депозит у банках, відтак це скорочує ліквідність ринку та стримує інфляційні процеси. Але висока облікова ставка веде і до скорочення ділової активності через дорожчання кредитів. «У березні 2015 р. НБУ підвищив облікову ставку до 30 % саме для того, аби зменшити ліквідність, яка зумовила високу девальвацію національної валюти» [2]. В результаті цього доступ суб'єктів

господарювання до кредитних ресурсів значно обмежився, що призвело до звуження спектра кредитних операцій виконуваних банківськими установами. Як засвідчив аналіз, «зменшення ліквідності і перенаправлення її на фінансування бюджету веде до погіршення банківського кредитування та позбавлення дрібного і середнього бізнесу коштів для розвитку, а відповідно, і до уповільнення чи неуможливлення створення робочих місць, відрахування податків тощо» [2].

З допомогою валютних інтервенцій Національний банк України до 2014 р. підтримував валютний курс в окреслених межах (5 грн/дол. США, 8 грн/дол. США), проте значна присутність НБУ на валютному ринку призвела до скорочення золотовалютних резервів: за станом на 31.12.2012 вони становили 24, 5 млрд дол. США. (зменшились за останній рік на 22,9%); у 2013 р. обсяг золотовалютних резервів скоротився ще на 4,1 млрд дол. США – до 20,4 млрд дол. США. «Валютні резерви в кінці 2014 року скоротились порівняно з попереднім роком на 63,1% і становили 7, 53 млрд дол. США, до кінця 2019 року їх вдалось наростити до 25,3 млрд дол. США» (рис. 2) [10].

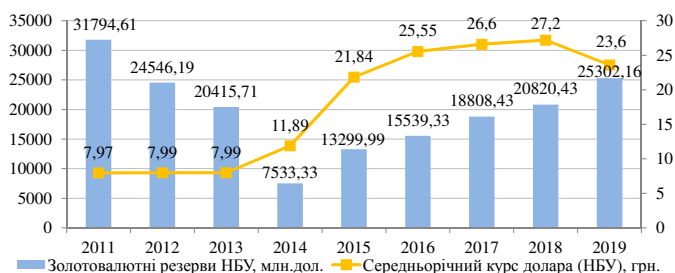

Рис. 2. Динаміка золотовалютних резервів НБУ та середньорічного курсу долара США [6, 10]

Протягом 2014–2017 рр. національна грошова одиниця України суттєво девальвувала – девальвація гривні становила 242,0% (курс зріс з 8,23 за станом на 01.01.2014 до 28,1450 за станом на 29.12.2017), тобто гривня подешевшала більше ніж втричі, а на пікових значеннях вартість 1 дол. США сягала 33,0 грн;(26.02.2015). Внаслідок цього інфляція в країні досягла 24,9% у 2014 р. та 43,3% у 2015 р., зросла заборгованість приватних підприємств, номінована в іноземній валюті, у зв'язку з цим збільшився показник непрацюючих кредитів, що призвело до збитковості. Крім того, населення суттєво збідніло, оскільки заощадження в національній валюті знецінились, зменшилась частка депозитів фізичних осіб. З метою стабілізації гривні, НБУ знову вдався до адміністративних обмежень.

Водночас, оскільки національна економіка характеризується високою залежністю від імпорту, то зростання його обсягів і пов'язане з цим зростання собівартості товарів після розмитнення, а також подальша девальвація національної валюти посприяли як зростанню бази оподаткування для внутрішніх непрямих податків, так і посиленню інфляційних процесів в країні. Економічна ситуація в країні характеризується також скороченням бюджетних витрат на фінансування соціальної сфери за умов відсутності зростання дохідної частини. За таких умов з метою виконання бюджету уряд вдався до інфляційно-емісійної політики, що поглибило девальвацію національної валюти, не

вирішило проблем із доступністю до кредитування, не стримало галопуючої інфляції, а відтак, не забезпечило пожвавлення ділової активності.

Незважаючи на це, в країні все-таки вдалося знизити темпи зростання інфляції: з 2016 р. до початку 2019 р. інфляція зменшилась до 9,8% (табл. 1).

Перехід до політики «плаваючого курсу» уряд мотивував необхідністю забезпечення виконання бюджету економіки та уникнення дефолту. НБУ й надалі у регулятивній політиці намагається відійти від значної прив'язки до валютних курсів, мотивуючи це необхідністю покращення управління очікуваннями від реальних економічних показників, зокрема таргетування інфляції. «Таргетування інфляції (inflation targeting) – монетарний режим, який передбачає дотримання проголошеного значення офіційного показника інфляції (таргету) протягом визначеного періоду часу, використовуючи увесь перелік інструментів монетарної політики (досягнення цільового показника інфляції в середньостроковій перспективі – 2-3 роки)» [6].

Проте застосування політики інфляційного таргетування дає позитивний результат у країнах із сильною структурно диференційованою економікою. Національна економіка України слабка, із експортно-сировинною орієнтацією, а це провокує її надчутливість до впливу цінових факторів товарів незавершеного виробництва, в т. ч. аграрно-промислової групи.

Очевидним є те, що рівень річної інфляції не відповідає межах, передбаченим політикою інфляційного таргетування, відтак проблеми інфляції виходять із-під контролю урядових структур. Відсутність взаємоузгодженості та координації дій органів законодавчої та виконавчої влади для досягнення загальних макроекономічних цілей робить політику інфляційного таргетування в Україні малоефективною. Підтвердженням висновків щодо вищої (ніж за офіційними даними) «інфляції є зменшення індексу промислового виробництва за 2017 рік на 3%, скорочення заощаджень населення (в 4 рази – до 69 млрд грн), падіння роздрібної торгівлі на 43,9%» [6].

Вважаємо, що перехід до політики інфляційного таргетування потребував відповідних підготовчих заходів з огляду на проблеми сучасного розвитку національної економіки. Як слушно зауважив О. Дзюблюк, «специфіка вітчизняної економіки полягає у тому, що збільшення доходів населення веде до зростання споживання товарів та послуг, а не до збільшення інвестицій у реальну економіку; зміцнення національної валюти стимулюватиме імпорт на шкоду вітчизняному виробництву; а в Національного банку при інфляційному таргетуванні недостатньо важелів впливу у формуванні індексу споживчих цін, оскільки весь його регулятивний вплив визначається монетарним інструментарієм. О. Дзюблюк зазначає, що «виключно монетарні засоби боротьби з інфляцією негативно позначаються і на економічному зростанні, тим більше, що основними чинниками інфляційних процесів в Україні є не монетарні чинники, а дії уряду» [11, с. 14].

Висновок і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження свідчить про наявність значних проблем у розвитку національної економіки України, які стосуються як реального, так і банківського секторів. Однією з таких є низький рівень впровадження інновацій та прогресивних і енергозберігаючих технологій, повільне оновлення основних фондів. У виробництві все ще застосовуються застарілі виробничі

потужності із низькими технічними характеристиками. Негативною особливістю національного виробництва є його експортно-сировинна орієнтація. Високий ступінь наповнення внутрішнього ринку імпортованими товарами не стимулює розширення національного виробництва та веде до зменшення національного доходу. Низький рівень технологічного розвитку економіки негативно позначається на конкурентних перевагах товарів національного виробництва порівняно із товарами-аналогами іноземного походження. Якщо реальний сектор не переорієнтується на виробництво технологічно складних інноваційних товарів завершеного циклу, то надалі загострення кризи не минути.

Суттєвою проблемою сьогодення є те, що усі зусилля державних структур спрямовані на вирішення поточних питань. Розвиток національної економіки не відбувається на засадах стратегічних орієнтирів позиціонування країни на міжнародній арені, немає чіткого бачення структурної перебудови економіки, не визначені пріоритетні напрямки розвитку, а відтак відсутні програми довгострокового фінансування (в т. ч. кредитування) завдань, обумовлених вищезазначеними проблемами. Відтак об'єктивною необхідністю є формування збалансованої національної економіки із дотриманням відповідних принципів: експорту товарів завершеного виробництва із застосуванням адміністративних обмежень на експорт неготової продукції; державного стимулювання створення замкнутого циклу виробництва шляхом надання цільових кредитних програм та розбудови логістичних інфраструктурних проєктів); технологічного й інноваційного розвитку виробництва, що повинно забезпечити гідні конкурентні позиції у міжнародному співробітництві.

Основними проблемами, які супроводжують функціонування банківської системи впродовж останніх років, є такі: зниження ліквідності, масовий відплив депозитів з банківських установ, зумовлений посиленням недовіри до банків; погіршення структури кредитного портфеля, зниження кредитних ресурсів банків, а відтак і їх подорожчання; недокапіталізація більшості банків. За таких умов бізнес суттєво понизив свою ділову активність.

Особливістю політики курсоутворення в Україні все ще є відсутність чіткої моделі устрою з адекватним визначенням взаємопов'язаних стратегічних, проміжних і тактичних цілей. Проблема полягає у відсутності чіткого визначення проміжних цілей валютного регулювання, узгоджених із цілями монетарної політики НБУ та напрямками структурної перебудови економіки. Неузгодженість стратегічних орієнтирів та координації дій Національного банку України та Кабінету Міністрів призвела до стрімкої та значної девальвації національної валюти, до зниження її купівельної спроможності та малоєфективної політики інфляційного таргетування.

З метою поживлення ділової активності необхідно національну економіку забезпечити дешевими фінансовими ресурсами. Для цього необхідно поетапно зменшувати облікову ставку НБУ, що й здешевить кредитування бізнесу. Варто впровадити чітку монетарну політику, яка б забезпечила підтримку суб'єктів господарювання у розвитку і створенні доданої вартості, а не зосереджувалася суто на регулюванні загальних макроекономічних показників та показників монетарного ринку. Необхідно реалізовувати програми цільового дешевого кредитування вітчизняних підприємств або цілих секторів з метою підтримки короткострокового

та довгострокового економічного розвитку. Потрібно переглянути умови співпраці із зовнішніми кредиторами, які нав'язують нашій країні не вигідні умови співробітництва. Наприклад, необхідно змінити умови співпраці з МВФ, адже наявні підходи лише дають змогу вирішити поточні незначні проблеми, натомість призводять до нагромадження боргових проблем у довгостроковій перспективі. Необхідно розробити довготривалу програму реструктуризації нагромаджених країною боргів. Нарощення золотовалютних резервів НБУ повинен здійснювати через стимулювання надходжень валютної виручки в економіку від експортних операцій, а не шляхом нарощування запозичень. Основним рушієм у розвитку національної економіки повинен бути саме внутрішній ринок, а не зовнішній, оскільки у кризовий період можна вжити миттєвих регулятивних заходів, а до впливу зовнішніх ринків доведеться лише пристосовуватися.

Всупереч рекомендації міжнародних організацій щодо провадження політики лібералізації, необхідно застосовувати політику протекційного захисту національного виробника та вживати регулятивні монетарні заходи. Навіть світова практика показує, що валютні обмеження розглядаються не як тимчасові антизаконні обмеження прав суб'єктів валютних відносин, а навпаки – як елемент забезпечення економічної стабілізації та національної безпеки; навіть високорозвинені країни проводили лібералізацію ринків валютно-фінансових послуг лише тоді, коли було досягнуто високого і стабільного рівня економічного розвитку. Це стосується Японії, США, країн Західної Європи. Навіть, незважаючи на заклики Євросоюзу до лібералізації валютних режимів у інших країнах, у ньому самому однією з умов участі в Євросоні є підтримання фіксованого курсу національної валюти відносно євро у граничних межах відхилень $\pm 15\%$.

Через дію регулятивних заходів НБУ здійснює вплив не лише на монетарну сферу, а й на сферу реального виробництва – шляхом впливу на динаміку залучення інвестицій, на динаміку розвитку експортно-імпоротної діяльності, що веде до зміни структури та інтенсивності зовнішньої торгівлі, а відтак і сальдо платіжного балансу. Проте органи монетарної влади можуть впливати на стан економіки лише у короткостроковому періоді. За відсутності скоординованих дій у процесі здійснення інших видів економічної політики (фіскальної, промислової, торговельної, зовнішньоекономічної) будь-які заходи з боку національного банку будуть неефективними та можуть призвести лише до зростання його витрат і нарощування інфляційних тенденцій.

Отож, з метою стабілізації національної економіки та забезпечення її подальшого розвитку необхідно дотримуватись постійної координації, взаємоузгодженості та взаємодії уряду, Національного банку та суб'єктів господарювання щодо питань створення сприятливих умов для розвитку реального сектору економіки та ефективної взаємодії з банківськими установами.

Література

1. Глобальний аналіз базових макроекономічних показників України (2013–2017 pp.). URL : <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/globalnyj-analiz-bazovyh-makroekonomichnyh-pokaznykiv-ukrayiny-2013-2017-rr/>.

2. Глобальний аналіз базових макроекономічних показників України (2013–2018 рр.). URL : <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/globalnyj-analiz-bazovyh-makroekonomichnyh-pokaznykiv-ukrayiny-2013-2018-rr/>.
3. Наука, технології та інновації. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm.
4. Дзюблюк О. В. Банки у системі організації валютних відносин: монографія. Тернопіль : ТзОВ: «Терно-граф», 2014. 296 с.
5. Владимир О. М. Банки в системі організації валютних відносин в умовах ринкових трансформацій економіки України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Тернопіль, 2012. 196 с.
6. Офіційний сайт Національного банку України. URL : <http://www.bank.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : www.ukrstat.gov.ua.
8. Жаворонок А. В., Савчук Д. Г. Діагностика сучасного стану ринку банківського кредитування в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. № 4(15). С. 373–382.
9. Конституція України. URL : <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
10. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : <http://www.minfin.com.ua>.
11. Дзюблюк О. Стратегія монетарної політики Національного банку України та її вплив на економічний розвиток. *Вісник Національного банку України*. 2008. № 1. С. 8–15.

References

1. Hlobalnyi analiz bazovukh macroekonomichnykh pokaznykiv Ukrainy (2013-2017 pp.) [Global Analysis of Ukraine's Basic Macroeconomic Indicators (2013-2017)]. Retrieved from <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/globalnyj-analiz-bazovyh-makroekonomichnyh-pokaznykiv-ukrayiny-2013-2017-rr/> [in Ukrainian].
2. Hlobalnyi analiz bazovukh macroekonomichnykh pokaznykiv Ukrainy (2013-2018 pp.) [Global Analysis of Ukraine's Basic Macroeconomic Indicators (2013-2018)]. Retrieved from <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/globalnyj-analiz-bazovyh-makroekonomichnyh-pokaznykiv-ukrayiny-2013-2018-rr/> [in Ukrainian].
3. Nauka, tekhnolohii ta innovatsii, [Science, technology and innovation]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm [in Ukrainian].
4. Dzyubliuk, O.V. (2014). *Banky u systemi orhanizatsii valiutnykh vidnosyn [Banks in the system of organization of currency relations]. Monograph*. Ternopil, UA: Aston. [in Ukrainian].
5. Vladymyr, O.M. (2012), *The Banks are in the system of organization of currency relations in the conditions of market transformations of economy of Ukraine: Thesis for a candidate's degree. Specialty 08.00.08*. Ternopil, UA. [in Ukrainian].
6. Ofitsiynyi sait Natsionalnoho Banku Ukrainy [Official site of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from www.bank.gov.ua
7. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua

8. Zhavoronok, A.V., & Savchuk, D.H. (2018), Diahnostyka suchasnoho stanu rynku bankivskoho kredytuvannia v Ukraini [Diagnostics of the current state of the bank lending market in Ukraine]. *Eastern Europe: Economics, Business and Management*, Vol 4 (15), P. 373-382. [in Ukrainian].
9. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
10. Ofitsiyni sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Official website of the Ministry of Ukraine's]. Retrieved from www.minfin.com.ua
11. Dzyublyuk, O.V. (2008). Stratehiiia monetarnoi polityky Natsionalnoho banku Ukrainy ta ii vplyv na ekonomichni rozvytok [Strategy of Monetary Policy of the National Bank of Ukraine and its Impact on Economic Development]. *The Herald of the National Bank of Ukraine*, Vol. 1, P.8–15. [in Ukrainian].

Статтю отримано 21 лютого 2020 р.

Article received February 21, 2020